

NORRTULLSLIGAN

INSPIRATIONSMATERIAL FÖR LÄRARE

Av Helena Simonsson Ulfvebrand

I rollerna:

Elisabeth **Malin Karlsson**
Eva **Astrid Kakuli**
Emmy **Lotta Östlin Stenshäll**
Baby **Isabella Touma Pettersson**
Stenberg **Maria Sundbom**
Görel/Augusta **Rebecca Kaneld**
Dr. Alma/Gerda **Ulrika Nilsson**
Chefen/Sven **David Rangborg**

Av Elin Wägner

Dramatisering **Celeste Sjölin** och **Joakim Sten**
Regi **Carolina Frände**
Scenografi **Carolina Frände** och **Karl Svensson**
Ljus **Karl Svensson**
Koreografi **Ossi Niskala**
Manus-DJ **Fredrik Apollo Asplund**
Kostym **Elin Hallberg**
Mask **Patricia Svajger**
Regiassistent **Sofia Wigand**
Rekvisitör och scenografiassistent **Tora Kirchmeier**

Scenchef: Henrik Enar

Scentekniker: Björn Eriksson

Ljudtekniker: Teodor Sydbom Kourkoulis

Belysningsmästare: Hilda Ohlsson

Scenteknik: Fabian Wetterrot

Kostymservice: Anette Fredriksson

Publikvärdar: Elis Burrau, Emilia Felix, Emma Ikekwe och Katarina Lehtola

Inspirationsmaterial: Helena Simonsson Ulfvebrand

Kommunikatör: Asynja Gray

Kommunikatör: Emma Gouveia Berggren

Verkställande producent: Malin Hjelm

Konstnärlig chef: Carolina Frände

Lanseringsbild: Markus Gårder

Lanseringsillustration: Sara Olausson

Av upphovsrättsliga skäl är bandupptagning från salongen inte tillåten.

Från 16 år

Föreställningslängd: 3 timmar inkl. paus

Urpremiär 24 februari 2017

INTRODUKTION

Ni har sett föreställningen *Norrtullsligan* som bygger på romanen med samma namn skriven av författaren och journalisten Elin Wägner. Det är en fiktiv historia, ett porträtt av en feministisk kamp, skriven 1908. Trots att det gått över ett sekel sedan den skrevs, har berättelsens aktualitet inte åldrats. Fortfarande behandlar och behandlas vi olika beroende på vilka vi är - var vi kommer från, vilken religion vi tillhör och vilket kön vi anses tillhöra.

Vår förhoppning är att ni genom upplevelsen av *Norrtullsligan* och med detta material inspireras till en djupdykning i feminismens och kvinnorörelsens historia. Att du som lärare tillsammans med dina elever kan finna verktyg och lust till att dissekera den svenska historieskrivningen kring feminism, reflektera över de hål som finns, varför de finns där, och möjligtvis fylla något av dem.

Materialet är en uppmuntran till bildning, kunskapssökande och ifrågasättanden. Se materialet som inspiration! De föreslagna övningarna och diskussionerna kan göras i den ordning de står, men kan också plockas efter lust och möjlighet. Lägg till, ändra om eller koppla ihop med egna idéer eller pågående projekt och teman i klassen och skolan. Du som lärare känner din klass bäst, du kan dess behov, dess styrkor och svagheter.

Genom att se *Norrtullsligan* skaffar ni er gemensamma referenser och utgångspunkter för att skapa de diskussioner och övningar som föreslås nedan. Materialet är således anpassat för att användas efter att ni sett föreställningen.

VAD UPPLEVDE JAG, VAD SÅG VI?

Gemensam återblick

Att se och uppleva en föreställning är å ena sidan en helt individuell upplevelse, å andra sidan en gemensam. Historien som berättas upplevs genom personliga filter och med en egen förförståelse. Samtidigt skapar ni unisona utgångspunkter genom att se en föreställning tillsammans; ni har alla varit på Kulturhuset Stadsteatern i Skärholmen, sett ett specifikt scenrum med åtta skådespelare gestalta ett antal specifika karaktärer, i en berättelse med titeln *Norrtullsligan*. Börja med att hjälpas åt att komma tillbaka till föreställningen genom att prata om den i klassen. Vad handlade den om? Vilka karaktärer fanns det? Vad ville de? Varför? Var det något som var svårt att förstå? Har ni läst boken

innan, koppla gärna ihop dessa upplevelser – saknades något från boken i föreställningen, eller fanns något i föreställningen ni inte upptäckt i boken?

Vad är feminism?

De unga kvinnorna i *Norrtullsligan* kämpar för att stärka kvinnors rättigheter i samhället, en kamp som då kallades kvinnorörelsen och som idag kallas för feminism. Lyft detta i klassen och diskutera: vad var kvinnorörelsen, vad är feminism? I detta material behandlas feminism som ett uttryck för strävan efter ett samhälle med ekonomisk, politisk och social jämlikhet mellan alla kön. Hur definierar eleverna begreppet feminism? Vad innebär det enligt dig som lärare? Diskutera vad feminism kan betyda för olika människor. Vilka åsikter om och bilder av begreppet finns det?

Skriv ett brev

I en utgåva av *Norrtullsligan* från 2010 finns ett förord i form av ett brev till Elin Wägner, författat av Annika Lantz. I brevet drar hon paralleller mellan boken och vår samtid, och förklarar för Elin att hon känner "[g]lädje över de framsteg som görs, men skam över att många av framstegen görs i snigeltakt".

I denna övning ska eleverna författa egna brev, med tankar och funderingar som väckts genom upplevelsen av *Norrtullsligan*. (Det är alltså inte nödvändigt att läsa Lantzs förord för att göra denna övning.) Brevet kan ha Elin Wägner som mottagare, men det kan även skrivas till någon av pjäsens/bokens karaktärer, tidseran eller en händelse kring tiden då den utspelar sig, ett tema eller ting i uppsättningen, skådespelarna, regissören, eller annat/annan med anknytning till *Norrtullsligan* - låt fantasin flöda fritt! Vad ni vill göra med breven är valfritt och upp till dig som lärare och er i klassen att avgöra – självklart kan det vara intressant att få ta del av varandras brev, men det kan också riskera en begränsning och en anpassning i det egna skrivandet.

AKTIVISM

Aktivism i *Norrtullsligan*

När Elisabeth flyttar in till *Norrtullsligan* hamnar hon mitt i planerandet av en strejk för att höja kvinnors löner på kontoren. Diskutera detta i klassen. Vad är syftet med aktionen, hur

ska de gå till väga? Hur uttrycks de olika åsikterna under föreställningen? Vem hörs mest, vem hörs minst? Varför? Hur blir uppslutningen, vem är i slutändan med, och vem är inte? Varför? Låt eleverna fundera på hur de själva hade valt, och undersök detta genom handuppräknning; hur många hade gjort som Baby, strejkat för att förbättra villkoren men riskera att förlora sitt arbete? Vilka hade gjort som Emmy, gått med på dåvarande villkor för att inte förlora sitt arbete och därmed sin inkomst? Låt någon eller några från vardera "sida" förklara hur de resonerar.

På väggarna i Emmys och Babys rum hänger broderier med olika budskap. Minns ni i klassen vad det stod på dem? Vissa av broderierna är skapade, och andra inspirerade, av Broderiklubben BK, en feministisk och antirasistisk klubb, vars medlemmar träffas och broderar, umgås och delar erfarenheter med varandra. Diskutera vad som sker när ett handarbete som broderi möter eller kanske kolliderar med uttryck och budskap som "Släpp loss snipporne det är vår", "nej till gitarr på efterfester" och "onanera mera".

Aktivism IRL

Åsikter i såväl fiktionen som i verkligheten går ibland isär, både vad gäller samhällsstruktur och aktionsstruktur. Lyft detta, diskutera och reflektera tillsammans med eleverna vad aktivism kan vara; skillnader och likheter mellan olika tillvägagångssätt, fredlig aktivism, skadlig aktivism, tyst aktivism, högljudd aktivism, vardagsaktivism, etc. Har du som lärare eller någon elev erfarenhet av att själv utföra aktivism av något slag? Hur har det sett ut?

Sök: feministisk aktivism

Låt eleverna, i grupp eller enskilt, söka information om strejker och annan aktivism med fokus på feminism och jämställdhet, från åren runt förra sekelskiftet fram till idag, förslagsvis indelat i tidsperioder eller teman (i slutet av detta material finns en aktivism-tips-lista). Fokus kan ligga på Sverige men inte nödvändigtvis, det tenderar att bli svårare ju närmare vår samtid en kommer, sett till hur användandet av internet med sociala medier och informationsflöden kan påverka aktivism idag.

Eleverna får ta fram något eller några exempel på aktivism inom det feministiska fältet och redovisa för varandra vad de funnit. Reflektera återigen kring hur (feministisk) aktivism kan se ut och tas i uttryck. Låt diskussionen löpa fritt, men behövs det ingångar för diskussion

kan det exempelvis vara: Är kvinnorörelsen och feminism som begrepp och aktion endast till för kvinnor? Varför? Är ett aktivistiskt arbete inkluderande eller exkluderande? Vad skapar det och vad hindras?

Strukturer

I World Economic Forums rapport "Global Gender Gap Report 2016" finns lättillgängliga siffror och statistik på samhällsliga strukturer och jämställdhet. Låt eleverna utforska rapportens webbplats, <http://reports.weforum.org/global-gender-gap-report-2016/#read>.

Där finns den specifika rapporten att läsa, men också statistik som utformas efter besökarens ålder, kön och land. Enligt rapporten kan män och kvinnor år 2190 inneha lika lön för lika arbete, om vi medvetet fortsätter att sträva mot det målet i diskussion och i aktion. Samtala i klassen om vad som krävs för att kunna föra diskussioner och aktioner i strävan mot ett jämställt samhälle idag? Vad behövs för att allas röster ska höras, lyssnas på och räknas, på lika villkor?

Craftivism och gerillaslöjd – skapa själv

Att manifesteras genom handarbete och slöjd, likt Emmys och Babys broderier, går under samlingsnamnet *Gerillaslöjd* eller *Craftivism*. Ett fredligt och kreativt sätt att uppmärksamma andra på ens åsikter och tankar om exempelvis samhället och strukturer.

Diskutera i grupper hur en på ett craftivistiskt sätt kan lyfta en feministisk debatt. Titta gärna på Broderiklubben BKs instagram och sök inspiration hos andra craftivistiska rörelsers arbete, länkar finns i aktivism-tips-listan i slutet av materialet. Hur skulle ett liknande arbete kunna genomföras? När? Var? Vad behövs? Återgå till helklass, samla alla idéer och tankar, och diskutera hur ni kan genomföra feministisk craftivism.

KVINNORÖRELSEN OCH FEMINISM, NU OCH DÅ

Tankekartor

För att bena ut väsentliga bitar ur begreppen feminism och kvinnorörelsen, är en tankekarta ett bra tillvägagångssätt. Dela in klassen i grupper och låt dem skapa tankekartor med grundfrågor som: Varför behövdes det en feministisk kamp vid förra sekelskiftet? Varför

behövs det en feministisk kamp idag? Tankekartan kan se ut på olika sätt, exempelvis uppdelad i nu/då eller likheter/skillnader mellan Norrtullsligans samhälle och dagens.

Låt grupperna redovisa sina tankekartor och reflektera över övningen och innehållet. Vad var lätt och vad var svårt? Har ni nog med kännedom om såväl kvinnorörelsens arbete då som feminism idag för att göra en fullständig tankekarta? Om det anses finnas kunskapshål, i vilket eller vilka sammanhang på tankekartan finns de?

Tid relaterad till en själv

För att skapa en ökad förståelse för tidsperioden kring *Norrtullsligan*, kvinnokampen och feminismens historia, kan det vara bra att relatera den till sitt egna liv, till människor en har omkring sig och såväl stora som små händelser en känner till.

Dela in klassen i mindre grupper, tre till fyra personer i varje grupp kan vara lagom. Eleverna ska tillsammans fundera på och diskutera hur långt bak i deras släkt eller på andra sätt nära band till personer, de behöver gå för att komma till året då Sverige fick allmän rösträtt. Exempelvis: Elev född 1998 kan ha en förälder född 1965. Elevens far/morförälder kan därmed vara född 1940, och ha en gammelfar/mor-förälder född runt 1920.

Eleverna ska nu rita tidslinjer, en per grupp, med start vid förra sekelskiftet fram tills idag. Grupperna får komma överens om och punkta ned en handfull till ett dussin historiska händelser som de anser vara av vikt att ha med på tidslinjen. Därefter får de fylla linjen med ungefär lika många personliga punkter, det vill säga sådant som inte nödvändigtvis står i läroböckerna eller är en nationell/global angelägenhet, utan som är av personligt värde. Detta får självklart tolkas helt fritt, men kan exempelvis vara ett tydligt första minne, en födelse, ett dödsfall, en flykt eller en flytt. Lyft gärna att de personliga punkterna inte tvunget behöver vara händelser som eleverna själva upplevt, utan kan även vara äldre släktingars eller närståendes historia, för att få en spridning över hela seklet.

När tidslinjerna är klara, samla klassen och låt grupperna redovisa för varandra vad de inkluderat i sina tidslinjer. Vilka val har gjorts och varför, sett både till de historiska och personliga perspektiven? Hur långt bak behövde en gå i släktledet för att hamna i rösträttskampens och Norrtullsligans tid?

Vad vet vi (inte)?

Tidslinjerna som eleverna gjort utgör ett gott material för att få syn på vad i vår historieskrivning från förra sekelskiftet till idag som står ut. Vad som finns på tidslinjerna och varför har kanske redan redogjorts, men ska nu synas djupare med fokus på det historiska perspektivet.

Om ni inte gjort arbetet med tidslinjerna, går det självklart bra att skapa dessa diskussioner ändå. Börja då med att dela in eleverna i grupper och låt dem under några minuter punkta ned fem till tio historiska händelser som de anser vara kända och/eller viktiga, från förra sekelskiftet fram tills idag. Alternativt kan detta göras i helklass. Följ därefter förslaget nedan, men utan tidslinje och i helklass om ni gjort det valet.

Slå ihop förslagsvis tre tidslinje-grupper till större grupper. Därmed har eleverna tre olika tidslinjer att titta på och jämföra. Eleverna får nu repetera och visa varandra vilka historiska händelser de inkluderat i sina tidslinjer. Låt dem därefter samtala och reflektera kring vilka paralleller och röda trådar som kan dras mellan gruppernas tidslinjer: Finns det några identiska hållpunkter eller liknande händelser? Syns några återkommande teman? Varför har just dessa historiska hållpunkter/teman visat sig vara gemensamt inkluderat i de olika tidslinjerna? Varför besitter en som elev kunskap om just dessa hållpunkter/teman? Går det att lyfta något, någon eller några som ansvariga för den kunskap som innehas (läromedel, skolväsendet, lärare, politiker, en själv, andra vuxna, sociala medier, klasskamrater etc.), och på vilket sätt är det/hen/de ansvariga?

Låt samtalet gå över i helklass så eleverna kan ta del av varandras tankar och reflektioner.

Grupperna samlas återigen, men för att denna gång samtala om motsatsen - vad finns inte med bland de historiska punkterna? Frågan är bred, tolkningsbar och på många sätt oändlig. Dessutom svår, eftersom det som inte finns med på många sätt är det vi inte lärt oss, än. Frågor att förhålla sig till kan exempelvis vara: Hur många hållpunkter inkluderar en fredsprocess? Hur många hållpunkter inkluderar länder utanför Europa? Hur många hållpunkter inkluderar kvinnor? Varför har svaren blivit som de blivit? Hur påverkar det vår syn på världen, varandra och vår samtid? Och, återigen, går det att lyfta något, någon eller några som ansvariga för den kunskap som *inte* besitts (läromedel, skolväsendet, lärare,

politiker, en själv, andra vuxna, sociala medier, klasskamrater etc.), och på vilket sätt är det/hen/de ansvariga?

TALA OM KVINNOHISTORIA

Sök: om kvinnohistoria

2015 gjordes en undersökning i fyra läroböcker i historia för den svenska grundskolan, utgivna av de fyra största läromedelsförlagen. Där utgjorde kvinnor i snitt 13 procent av alla personer och fenomen som behandlades, och siffran minskade i kapitlen om 1900-talet.

Hur många i klassen känner till *Norrtullsligans* författare, Elin Wägner? Vet ni när hon levde, var hon var verksam och varför? Bland annat ingick Elin Wägner i Fogelstadsgruppen, som grundades av Elisabeth Tamm, Ada Nilsson, Honorine Hermelin, Kerstin Hesselgren och Elin Wägner. Denna grupp och dessa kvinnor utgör en god grund för en fördjupning i kvinnohistoria och kvinnorörelsens kamp. Låt eleverna själva ta reda på fakta om Elin Wägner, hennes arbete och människorna runt henne. Detta kan förslagsvis ta avstamp i Fogelstadsgruppen, men hur ni delar in arbetet och vilka personer/teman ni väljer att fördjupa er i är självklart valfritt. Det mesta och de flesta inom kvinnorörelsen går in i varandra, i slutet av materialet finns en lista på förslag på såväl personer som teman att knyta an till, och även litteratur och länkar som kan vara användbara.

Tidsomfånget för detta arbete är det ni har möjlighet till, men inkludera även ett antal minuter - hur många beror på hela projektets omfång - för eleverna att förbereda en redovisning kring det valda temat.

Redovisa, diskutera, ifrågasätt

Skapa en stor tidslinje så att alla i klassen kan se, och gärna på en plats där den kan finnas kvar ett tag. Börja med att placera ut 1908, *Norrtullsligans* år, så har ni en utgångspunkt. Eleverna kan sedan under redovisningarnas gång placera ut de personer och händelser som de funnit information om. Fånga även upp och punkta ner frågetecken, funderingar och reflektioner på den stora tidslinjen, och diskutera paralleller till händelser och strömningar som sker idag.

Diskutera sedan hur det gick att hitta information. Var det lätt eller svårt att finna fakta om det givna temat? Hur upplevdes den information som hittades, var den bekant eller främmande? Beroende på vilken riktning er diskussion tar, finns här möjlighet att återigen dra paralleller mellan och samtala om hur historisk kunskap påverkar synen på vår samtid.

Vad vet andra?

Här är uppgiften att undersöka vad andra känner till om *Norrtullsligan*, Elin Wägner och kvinnorörelsen. Låt eleverna gå ut – om en och en, två och två eller i större grupper passar bäst avgör du som lärare – för att göra kortare intervjuer baserade på de diskussioner och reflektioner som förts under arbetet med och upplevelsen av *Norrtullsligan*. Det kan vara med andra elever eller personal på skolan, men kan också göras i större omfattning ute på gator och torg.

Låt eleverna själva författa och strukturera frågorna, de ska sikta på att ställa frågor som inte bara kräver ett ja/nej, utan som kan utvecklas beroende på vilken riktning och vilket djup svaren de får har. Frågorna ska kunna besvaras och diskuteras av de elever som ställer dem, uppmuntra därför gärna till fortsatt kunskapssökande om frågetecknen uppstår. För att fylla ett brett spektrum av svar kan det vara bra att om möjligt intervjua både yngre och äldre, kvinnor och män.

När klassen är samlad igen, låt eleverna reflektera över upplevelsen, förslagsvis med start två och två för att sedan gå över till en diskussion i helklass. Hur mycket verkar folk känna till om feminism och feminismens historia? Är det skillnad bland åldrarna? Är det skillnad bland könen? Blev det som förväntat? Varför?

Vad berättar vår samtid?

Eleverna ska i denna övning göra en fältundersökning som behandlar 2017. Mindre grupper får undersöka vissa samtida fält och vad dessa uttrycker inom feminism och jämställdhet, sett till exempelvis pågående debatter eller beskrivningar av feminism och feminismens historia. Exempel på samtida fält kan vara den svenska grundskolans och gymnasieskolans läroplan, de läroböcker som eleverna använder för tillfället, de olika politiska partierna och (till exempel fyra av) de största nyhetsköllorna (nationellt eller internationellt bestämmer du

som lärare beroende på omfång och tid för uppgiften), men låt eleverna även komma med egna förslag på fält som kan synas och undersökas.

Resultaten redovisas sedan i klassen och diskuteras utifrån vad eleverna undersökt och hittat; syns några tydliga mönster? Hur och varför syns de (inte)? Hur påverkar det den samhälleliga debatten kring feminism och jämställdhet?

BECHDELTEST 2017

Under ett samtal mellan Elisabeth och Stenberg påstår Elisabeth att ”sätt en skara bildade kvinnor i samma rum och plötsligt är män allt vi samtalar om”, varpå Stenberg påpekar hur deras gemensamma väninnor inte klarar Bechdeltestet. Minns eleverna detta? När nämns det, i vilket sammanhang? Att inte endast samtala om män, är ett av Bechdeltestets grundläggande kriterier. Hur väl känner ni i klassen till Bechdeltestet? Låt eleverna samtala om och vid behov skaffa mer kunskap om det. Även om Bechdeltestet från början är skapat för filmmediet, går det att anamma på andra uttrycksformer; scenkonst, litteratur, radioteater, och i verkliga livet såsom Stenberg och Elisabeth gör.

Att göra ett Bechdeltest är inte svårt, så länge en är medveten om de få och tydliga kriterierna: berättelsen ska ha minst två (namngivna) kvinnliga rollfigurer som (1) pratar med varandra om (2) något annat än män - något som kvinnorna i *Norrtullsligan* enligt Elisabeth och Stenberg inte klarar.

Låt eleverna fundera ut en film, serie, bok, teater eller dylikt där det finns en dialog, som de vill göra ett Bechdeltest på. Att försöka sig på verkliga livet, likt Stenberg, går självklart också bra. Testet kan göras ensam eller i grupp. Beroende på tidsomfång kan en välja en scen/ett kapitel, eller en hel berättelse. Låt eleverna redovisa resultatet för resten av klassen, och varför inte göra en godkänd respektive icke godkänd-lista som resten av skolan kan ta del av, och som kan fyllas på under terminens gång.

HÖJ DIN RÖST!

På Babys nittonårsdag håller Stenberg ett tal för att initiera en kontoriststrejk. Det låter som följer:

Ja, små flickor! Här sitter ni och jollrar om kassörer och ingenjörer. Men förbättra er ställning med annat än äktenskap och dylika lotterier, det vill ni inte. Ni har ingen samhällskänsla, och ingen känsla för er egen värdighet. Ni upprörs inte över den orättvisa man begår mot oss, då vi får knappt hälften så stor lön för samma arbete. Ni använder era stackars sparpengar till hårspännen och skor ni knappt kan gå i, istället för att förbättra för er själva och era kamrater! Det är lättsinne, begriper ni! Jag kan i alla fall inte låta bli att försöka sätta förnuft i er. För tio år sedan var det otänkbart att vi skulle arbeta på kontor. Då var vi en handfull. Nu är vi tusentals, och vi blir fler och fler. Vi har visat att vi kan arbeta. Nu måste vi få lönen, så vi kan leva, inte under männen, utan jämte dem. Efter nyår begär vi löneförhöjning, och en timme kortare arbetstid!

AUGUSTA

Tror du verkligen det går?

STENBERG

Nej, naturligtvis går det inte. Och då gör vi strejk!

Ett annat, längre tal, är ett tal som kvinnorrättskämpen Selma Lagerlöf höll vid rösträttskongressen i Stockholm den 12 juni 1911. Syftet skiljer sig från Stenbergs strejk, här handlar det om allmän rösträtt, men den grundläggande röda tråden är tydlig: en kamp för feminism och mot särbehandling mellan könen. Lagerlöfs tal finns att tillgå på följande hemsida, samt som bilaga till detta material i en något förkortad version.

<http://www.svenskatal.se/19110612-selma-lagerlof-hem-och-stat/>

Låt eleverna ta sig an både Stenbergs och Lagerlöfs tal, gärna genom att växelläsa högt i klassen. Diskutera sedan, i helklass eller i grupper, hur dessa tal skiljer sig åt och vilka likheter det finns, sett till exempelvis stil, argument, talare, åhörare, syfte.

Eleverna ska därefter enskilt välja ett av de två talen att fördjupa sig i, med utgångspunkt kring frågorna ovan. Slutligen skrivs ett eget tal, med pastisch på det valda talet, och med avstamp i upplevelsen av *Norrtullsligan* och de ämnen som lyfts i era diskussioner kring föreställningen, kvinnorrörelsen och feminism. Om projektets omfattning tillåter, kan eleverna fördjupa sig och hitta inspiration genom att ta del av texter, filmer och litteratur som finns i

tipslistan i slutet av detta material. Avsluta övningen med en talsejour där eleverna på valfri basis läser upp sina texter för varandra.

Förslag på personer och teman för avstamp och fördjupning:

Anna Whitlock

Ann Margret Holmgren

Ellen Key

Fredrika Bremer

Frida Stéenhoff

Frigga Carlberg

Elin Wägner

Fogelstadsgruppen

Karl Staaf

Karolina Widerström

Landsföreningen för kvinnans politiska rösträtt (LKPR)

Mary Wollstonecraft

Rösträttsrörelsen

Signe Bergman

Simone de Beauvoir/Det andra könet

Suffragetterna

Svenska hem

Tidevarvet

Aktivism-tips-lista

Gerillaslöjd och craftivism, <https://sv.wikipedia.org/wiki/Gerillas%C3%B6jd>

<http://pedagog.malmo.se/artiklar/sveaskolans-gerillaslojd-hantverk-med-budskap/>

<http://www.kurbits.nu/tag/garngraffiti/>

Broderiklubben BKs instagram: @broderiklubbenbk

Isabella Lövins bild där hon signerar förslag till nytt klimatavtal, omgiven av sju kvinnor

Tweeten: <https://twitter.com/IsabellaLovin/status/827457588094758912>

Om händelsen: <http://www.svt.se/nyheter/inrikes/isabella-lovins-kanga-till-trump>

Strejker av olika slag, tex. hungerstrejk eller arbetsvägran

Konstnärer som uppmanade till strejk under Trumps invigningsdag

<http://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=478&artikel=6611120>

Arabiska våren

Pussy Riot

Full patte på SVT

Gudrun Schyman bränner 100 000kr. i Almedalen, 6 juli 2010

Nätverket "Bara bröst" som genomför aktioner på badhus

https://sv.wikipedia.org/wiki/Bara_Br%C3%B6st

Grupp 8

68-rörelsen

Suffragetterna (i synnerhet Emily Davison)

Landsföreningen för kvinnans politiska rösträtt (LKPR)

Whitlockska Samskolan

Länktips

Bechdeltestet, <https://sv.wikipedia.org/wiki/Bechdeltestet>

<http://bechdeltest.com/>

Enkel ingång till feminism, <http://www.trettiotreanledningar.com/>

Om ordet feminism, <http://spraktidningen.se/artiklar/2014/04/f-ordet>

Global gender gap report 2016, <http://reports.weforum.org/global-gender-gap-report-2016/#read>

Granskning av jämställdhet i historiska läromedel 2010, på uppdrag av Delegationen för jämställdhet i skolan, av Ann-Sofie Ohlander,

http://www.regeringen.se/49b71a/contentassets/469551b3d1684f31983b47f933010ae9/kv_innor-man-och-jamstalldhet-i-laromedel-i-historia-sou-201010

Granskning av fyra läroböcker i historia från de fyra största läromedelsförlagen, gjord av Dagens Nyheter, <http://www.dn.se/nyheter/sverige/kvinnorna-saknas-i-skolans-historiebocker/>

Kronologisk lista över lagar som införts för köns likställdhet,

https://sv.wikipedia.org/wiki/Kronologi_%C3%B6ver_kvinnans_r%C3%A4ttigheter

Kvinnorörelsens historia i årtal, <https://sv.wikipedia.org/wiki/Kvinnor%C3%B6relsen>

”Slaget om kvinnokroppen”, artikelserie om hur nationalistiska och populistiska krafter riktar in sig på att motverka kvinnors fri- och rättigheter, *Dagens Nyheter*, Kulturdebatt, februari 2017, <http://www.dn.se/kultur-noje/kulturdebatt/hogerextrema-paketerar-fascism-i-flickaktig-form/>

Selma Lagerlöfs tal 1911-06-12, <http://www.svenskatal.se/19110612-selma-lagerlof-hem-och-stat/>

Litteratur- och filmtips

Verklighetens kvinnor på Fröken Frimans tid. SVT-dokumentär i två delar om ledande kvinnor inom rösträttsrörelsen (2016)

<http://www.svt.se/froken-frimans-krig/dokumentar-om-verklighetens-kvinnor-pa-froken-frimans-tid>

Suffragette (2015). Film om kampen för rösträtt i England

Förbindelser. Fem Leksandskvinnor i Gamla stan – plats, resande och arbete under 200 år av Anna Götlind (2013)

Kvinnor på gränsen till genombrott: grupporträtt av Tidevarvets kvinnor av Ulrika Knutsson (2004)

Handbok i konsten att skriva mikrohistoria av Anna Götlind och Helena Kåks (2004)

Kvinnohistoria: Om kvinnors villkor från antiken till våra dagar av Yvonne Hirdman, Margareta Strandberg Olofsson, Beata Losman, Marja Taussi Sjöberg, Ann-Sofie Ohlander, Tinne Vammen, Anita Göransson, Ulla Wikander, Christina Florin (2000)

Egalias döttrar av Gerd Brantenberg, översättning Ebba Witt-Brattström (1980)

Elin Wägner del 1 (Amazon med två bröst 1882–1922) av Erik Hjalmar Linder och Ulla Isaksson (1977)

Elin Wägner del 2 (Dotter av Moder Jord 1922–1949) av Erik Hjalmar Linder och Ulla Isaksson (1980)

Pennskaftet av Elin Wägner (1910) (finns att hämta som pdf på litteraturbanken.se)

Norrtullsligan av Elin Wägner (1908)

Hertha av Fredrika Bremer (1856)

Feministisk ordlista

Bechdeltest - test för att belysa framställning av kvinnor i främst film men även litteratur och andra uttrycksformer

Emancipation – frigörelse från omyndighet, underordnande eller rättslöshet och erhållande av fri självbestämningssrätt och jämlikhet med andra

Feminism – ett uttryck, en rörelse eller ideologi för strävan efter ett samhälle med ekonomisk, politisk och social jämlikhet mellan alla kön

Genus – socialt konstruerad könstillhörighet

Genusslentrin – att på grund av oreflekterad vana och rutinmässighet inte ifrågasätta hur samhället kodar och kategoriserar manligt och kvinnligt

Internationella kvinnodagen – inträffar 8 mars varje år för att uppmärksamma ojämställdhet och kvinnors situation över hela världen

Intersektionalitet – begrepp för att belysa hur maktordningar såsom tex. kön, etnicitet, funktionalitet, klass och ålder korsars och samverkar i diskriminering och förtryck

Jämställdhet – kvinnors och mäns rätt till samma möjligheter, rättigheter och skyldigheter inom livets alla områden

Kvinna – beteckning på människa med två X-kromosomer som könskromosomer, eller karotyp 46,XX. Beteckningen används dels avseende kvinnliga biologiska könskaraktäristika, dels för de olika sociala roller och förväntningar som hör ihop med kvinnokönet, och ofta i båda betydelserna samtidigt.

Kvotering – särbehandling som innebär att en andel av positionerna på exempelvis en arbetsplats, en beslutande församling eller en utbildning, reserveras för en specifik grupp

Kön – beteckning för att skilja på individer beroende på vilken typ av könsceller de producerar

Likhetsfeminism – riktning inom feminism som anser att skillnaderna mellan könen är sociala konstruktioner

Man – beteckning på människa med en Y- och en X-kromosom som könskromosomer, eller karotyp 46,XY. Beteckningen används dels avseende manliga biologiska könskaraktäristika, dels för de olika sociala roller och förväntningar som hör ihop med manskönet, och ofta i båda betydelserna samtidigt.

Mansplaining – att förklara något för någon, oftast menas i uttrycket en man till kvinna, på ett sätt som betraktas som nedlåtande eller ringaktande

Manspread – sittande position i regel intagen av män, där benen trycks brett isär, ofta med motiveringen att det är behagligare för mannens könsorgan

Patriarkat – samhällssystem med män vid den primära makten och vid de flesta ledande positioner inom politiska, ekonomiska, religiösa, sociala, och finansiella institutioner

Rösträtt – att inneha rättigheten att rösta i allmänna politiska val

Socialkonstruktionism – teori som belyser människan som socialt konstruerande aktör, där verkligheten skapas i människors interaktion med varandra och beskrivs utifrån var och ens relation till omvärlden

Suffragett – icke-formell namn på rösträttsrörelse i framför allt Storbritannien. Rörelsen var som störst under tidigt 1900-tal och arbetade mer offensivt än tidigare rörelser, bland annat genom offentliga aktioner och civil olydnad.

Särartsfeminism – riktning inom feminism som anser att män och kvinnor är biologiskt olika. Detta skapar olika kvalitéer och gör ett visst kön mer lämpad för vissa uppgifter. Statuskillnader mellan manliga och kvinnliga rollerna accepteras inte, särartsfeministerna strävar efter jämlik värdering.

Queer – kritik och ifrågasättande av dominerande västerländska idéer gällande normalitet i fråga om kön, sexualitet och hur människan ska leva i såväl sexuella som andra relationer

HEM OCH STAT

ur Troll och människor I

(Selma Lagerlöfs tal vid rösträttskongressen i Stockholm, 12 juni 1911)

Mina herrar och damer!

/.../

Vidare vill jag bekänna, att då jag satte mig att tänka igenom mitt föredrag, trodde jag, att jag utan svårighet skulle finna skäl, som bevisade rättmätigheten av vår fordran. Jag ansåg, att jag bara hade att gå in i en välförsedd rustkammare och plocka fram de vapen jag behövde. De fanns där redan i ordning, starka och skarpslipade, uppsökta från historien och livet, från tankens värld liksom från erfarenhetens. Jag behövde endast välja. »Låt se», sade jag till mig själv, »vi kvinnor fordrar rösträtt. Vad har vi då att åberopa oss på, som kan berättiga oss att ta del i riksstyrelsen?» Vi svenska kvinnor brukar fästa uppmärksamheten på själva den rösträttsrörelse, som på få år har uppstått ibland oss. Vi berömmar oss av våra 170 rösträttsföreningar, av de massor broschyrer, som vi sänder ut, av de föredrag, som vi håller. Vi påminner om att vi är 30 000 kvinnor, som har gått in i rösträttsfordrande organisationer, och om vår stora petition med dess 140 000 namnunderskrifter. Men vid närmare eftertanke fann jag, att det inte skulle löna sig för mig att åberopa mig på detta. Skulle man inte helt enkelt svara mig, att de svenska kvinnor, som inte begärde någon rösträtt, var ändå många fler än de, som önskade den?

Vi brukar också hänvisa på hur många vi är, som numera förtjänar vårt bröd genom eget, avlönat arbete. Men staten lönar vårt arbete mindre än mannens och utestänger oss ännu från en del arbetstillfällen. Vi behöver få vår hand med i lagstiftningen, för att detta skall bli rättat. Vi önskar ändring i den gifta kvinnans ekonomiska ställning, och vi önskar rätt för henne att bestämma över sin egen person. Men kommer man någonsin att ge oss svenska kvinnor rösträtt av dessa skäl? Säkert skulle man svara, att dessa handlingar av rättvisa kommer att genomföras utan vår medverkan, på samma sätt som den lika arvsrätten och mycket annat blivit oss beviljat. Skulle jag draga fram det arbete, som vi kvinnor har utfört och utför som

sjuusköterskor, som diakonissor, som slumsystrar, som frivilliga på fattigvårdens område? Man skulle svara mig, att just detta visar vilken makt religionen utövar över kvinnorna. Rösträtt åt kvinnorna, det skulle betyda ett återuppståndet prästvælde. Eller skulle jag betona, att kvinnan kan avlägga akademiska examina, hon såväl som mannen, att hon har

vunnit rykte som upptäckare och forskningsresande, att hon förestår affärer, och säga, att då hon på dessa områden kan tävla med mannen, så skall hon säkert också visa sig äga förmåga att sätta sig in i det parlamentariska livet? Jag vet, att man skulle svara mig, att om det än finns en och annan kvinna, som man gärna skulle bevilja rösträtt, så finns det tusental, som man inte vill unna den, och som man inte kan lagstifta för undantagen, måste alla bli utan.

»Men har vi då ingenting gjort, som kan berättiga oss till samma fordringar på tillvaron som mannen?» började jag fråga mig själv. »Vår tid har varit lång på jorden, lika lång som hans. Har den gått spårlöst förbi? Har vi intet skapat, som är av oersättligt värde för livet och kulturen? Jämte detta, att vi har satt in människor i världen, har vi ingen insats gjort till gagn för det hela? Jag vet dock, att kvinnorna före vår egen tid inte har slösat bort sitt liv som lekande barn, utan har arbetat. /.../ Och se där vad de skulle svara, kvinnorna, om de kunde stå upp ur sina gravar, släktled efter släktled, det ena tusendet, den ena millionen efter den andra: »Vi har ingenting annat gjort än strävat efter att skapa ett gott hem.» Hur få av dem skulle svara något annat! En och annan klostersisters skulle ropa, att hennes livsmål hade varit att tjäna Gud, en och annan regentinna skulle förklara, att hon hade tjänat staten. Men deras gestalter skulle försvinna i mängden. Deras röster skulle inte höras bland alla dem, som svarade: »Vår strävan har varit att skapa ett gott hem.» Vi vet alla, att detta är sant. Vi vet, att om vi frågade männen, om vi kunde ställa upp dem släktled efter släktled, tusental och millioner efter varandra, skulle ingen komma på den tanken att svara, att de har varit till för att skapa ett hem. Det har varit kvinnans sak. Det finns ingen man, som gör anspråk på äran att ha skapat hemmet.

Och vi vet, att det är onödigt att forska efter annat. Vi skulle ingenting finna. Vår gåva till mänskligheten har varit hemmet, detta och ingenting annat. /.../ om fienden kom ända fram till den egna porten, då stod vi där med disktraskan och kvasten, med den vassa tungan och den klösande handen, färdiga att strida till det yttersta för att försvara vår skapelse, hemmet. Och denna lilla byggnad, som har kostat så många bemödanden, är den lyckad eller misslyckad? Är denna kvinnans insats i kulturen ringa eller värdefull? Är den uppskattad eller föraktad?

Man behöver ju, för att få svar, bara lyssna till yttranden, som vi ständigt hör omkring oss. Varför går det en människa väl i världen? Därför att hon har haft ett gott hem. En annan misslyckas. Det beror återigen på den uppfostran, som hon har tagit med från sitt hem. Hur har den mannen kunnat bära sina olyckor? Det är därför, att hans hustru alltid har berett honom ett gott hem.

/.../

Det finns intet så älskat, så högt uppskattat som kvinnans skapelse, hemmet. Men då det nu är så, då vi erkänner, att allt annat kvinnoarbete är av försvinnande betydelse, jämfört med det utomordentliga, som hon har utfört i hemmet, då vi ser hur envist den kvinnliga begåvningen riktar sig åt detta håll, måste vi inte av allt vårt hjärta beklaga kvinnorörelsen, detta kvinnornas uppbrott från hemmet, deras emigration, skulle jag vilja säga, från det

egna, vanda verksamhetsområdet in på mannens arbetsfält? /.../ Man har haft en instinktlik känsla av att hon handlade orätt, då hon lämnade hemtjänsten.

Man gör i dessa dagar de mest vittgående undersökningar över emigrationens orsaker. Man finner, att den beror av ekonomiskt tryck, av lust till jämlikhet och frihet, av längtan efter ombyte, av lockande exempel... Men har man därmed sagt nog? Känner vi inte alla, att detta våldsamma lösslitande från fädernejorden tyckes förorsakat av ett oförklarligt och oemotståndligt tvång? Vi liknar det vid sjukdom, detta, som driver tusen och åter tusen från kända omgivningar och älskade anförvanter bort till främmande land att anpassa sig efter en ny natur, lära ett nytt språk, tillägna sig nya arbetsmetoder. Lönen står oviss, men obehagen och svårigheterna är säkra och oundvikliga. Måste det inte vara en stor naturens lag, som sätter utvandrarskarorna i rörelse?

Vi andra vågar knappt göra något för att hejda, ty vi vet, att så länge det finns en sträcka obruten mark på jordens yta, så länge skall det finnas nybyggare, som söker sig dit. Man skall aldrig kunna förbjuda människor att uppfylla jorden och göra henne beboelig. Därför är det heller ingen, som skrattar åt emigranten, och jag tror, att det snart skall vara slut med skämtet över den arbetande kvinnan. Man skall förstå, att då hon drevs att emigrera från hemmet, var det inte bara av ekonomiska orsaker, inte bara av begär efter likställdhet, inte av lust efter ombyte och frihet. Detta allt har spelat en roll, men också något annat. Ett tvång, starkare än den egna naturens tvång, en fläkt av det oförklarliga i världen har satt kvinnorna i rörelse. Man skall förstå detta, och man skall inte mer våga att hejda och stänga.

/.../ Under de tusental av år, som kvinnan har arbetat på sin lilla skapelse, hemmet, vad har mannen verkat främst och störst? Det kan inte vara någon tvekan om svaret. Mannen har skapat staten. För den har han tjänat, för den har han lidit. /.../ Så snart vi går utanför hemmets fyra väggar, möter vi honom och endast honom. Han har skapat gården, byn, kommunen, staden; han har upprättat kyrkan, universitetet, industrisamhället; alla de stater i staten, som vi känner, är från början hans verk. Han är den största byggaren av mänskliga myrstackar, han står aldrig ensam, tillhör alltid en sammanslutning. Ingen man är så ärad som statsmannen, som den stora regenten, därför att vi känner och förstår, att mannens främsta gåva till kulturen är den välordnade, starka, skyddande staten. Men nu må väl vi kvinnor fråga oss: »Är det möjligt för oss att jämföra vår lilla skapelse, hemmet, med mannens stolta verk, staten?»

Låt oss då för det första slå fast en sak! Det är inte min mening att säga, att hemmet, sådant, som jag nyss har framställt det, är förverkligat överallt. Om så vore, då skulle troligen mänskligheten stå vid sitt mål och inga reformer eller framsteg vidare vara nödvändiga. Naturligtvis vet jag, att de flesta hem inte är fullkomliga, och att många är dåliga. Men de goda, de lyckliga hemmen finns dock. Vi har sett dem. Vi har levat i dem. Vi har kanske inte ägt dem själva, men vi kan vittna om att de finns. De är inte bara en dröm. Kvinnor kan skapa

dem i fattigdom och i rikedom, i ringhet och i förfining. De inrymmer i kungaborgen och i torparstugan. Det goda hemmet är något, som verkligen finns till. Men nu staterna?

Dessa våra stora hem, så svåra att bygga, resta med sådan ansträngning, vattnade av så mycket blod och tårar, uppförda med hjälp av de största karaktärer, de djärvaste snillen, finns det eller har det funnits någon bland dem, som har tillfredsställt alla sina medlemmar? Är de inte mitt uppe i ett ständigt reformarbete? Vill man inte än i dag omforma dem från botten och ända upp? Inrymmer de inte ständiga anledningar till missnöje och bitterhet? /.../

Eller var finns den stat, där inga barn driver omkring hemlösa, där intet ungt människoämne förfares, utan alla unga blir uppfostrade i glädje och med saktmod, som barnens rätt är?

Var finns den stat, som låter alla sina fattiga gamla få en trygg och ärad ålderdom, som det är tillbörligt för dem, som nalkas livets slut?

Var finns den stat, som straffar inte för att hämnas, utan endast och allenast för att uppfostra och upprätta, som det oss kloka och målmedvetna människor tillkommer?

Var finns den stat, som kan ta vara på varje begåvning? Var den, där den olycklige blir lika omhuldad som den framgångsrike?

Var finns den stat, som inte hyser inom sig främmande folkslag, som den inte kan lyckliggöra? Var den stat, som ger alla tillfälle att leva sitt eget fria liv, så länge de inte stör harmonien i det hela? Var den stat, där ingen av dess medlemmar får gå till spillo i lättja, i dryckenskap, i skamlig levnad?

Man svarar mig kanske, att det inte är detta, som staten vill. Den vill ordning och försvar. Men i så fall: varför sysslar den med allt detta andra? Den gör det, därför att den vet, att den stat inte kan hålla sig uppe, som inte vill skapa lycka. Den måste det, därför att den behöver att bli älskad av hög och låg. Staten måste vara ett redskap för trevnad, trygghet, uppfostran, kultur, förädling. Det är genom den, som mänskligheten skall få sina högst spända förhoppningar förverkligade. Bristen ligger inte heller däri, att staterna inte ställer nog stora fordringar på sig själva, utan däri, att det hittills av något skäl har varit dem omöjligt att genomföra dem.

Här är nu tid att göra en påminnelse. Jag har vågat säga, att hemmet är kvinnans skapelse, men jag har aldrig sagt, att hon har skapat det ensam. Till lycka för henne och för alla har hon alltid där haft mannen bredvid sig. Husbonde och matmor har suttit sida vid sida. Hade kvinnan strävat ensam, skulle hon inte ha löst uppgiften. Hemmet skulle inte ha funnits till varken som dröm eller som verklighet. Men vid skapandet av staten har mannen stått ensam. /.../ Men har han lyckats?

Vad vittnar hatet mellan samhällsklasserna? Vad vittnar de dova ropen nerifrån, allt hot om omvälvning? Vad vittnar all klagan från arbetslösa? Vad vittnar utvandringen? Vittnar allt detta, att han har lyckats, att han någonsin kan lyckas? Och se nu! Just i detta ögonblick i

tiden, då staterna vacklar, så beundransvärt de än är uppförda, då den sociala omstörtningen synes stå för dörren, då är det den stora kvinnliga invasionen in på det manliga arbetsfältet, in på statens mark tar sin början! Har detta något att betyda? Eller betyder det endast, att kvinnan önskar sig bättre levnadsvillkor, likställighet, ombyte, frihet, makt? Varför kom den då just nu? Man skall vara blind för att inte se, döv för att inte höra.

Eller hör hon inom sig något, som kallar och manar? »Gå ut i nytt, hårt arbete! Tag platsen vid järnvägsbommen, sopa gatan, skriv rent på kontoret, sälj frimärken på posten, undervisa långt ner i 'förberedande', sitt vid telefonluren, var hantlangare vid operationerna, gör allt detta obetydliga arbete, och var viss, att det inte är bortkastat! Var övertygad framför allt, att det har varit nödvändigt! Du måste in överallt, du måste finnas till hands överallt, om staten en gång skall kunna bli älskad som ett hem. Var viss, att din arbetskraft, som nu är så ringaktad, snart skall bli uppskattad och eftersökt, ja, tagen i anspråk över förmågan. Var viss att på samma sätt, som läkaren inte mera kan reda sig utan sjuksköterskan, skall prästen och fattighusföreståndaren begagna sig av diakonissan, fabriksägaren av den kvinnliga inspektrisen! Var viss, att vi snart skall finnas överallt, i obygd och i städer, med många nu okända titlar och yrken, men alla arbetande för det gemensamma målet!»

Ack, vi kvinnor är inga fullkomliga varelser, ni män är inte fullkomliga mera än vi. Hur skall vi nå fram till det, som är stort och gott, utan att hjälpa varandra? Vi tror inte, att verket skall gå fort, men vi tror, att det vore synd och dårskap att avvisa vår hjälp. Vi tror, att Guds vind för oss. Det lilla mästerverket, hemmet, var vår skapelse med mannens hjälp. Det stora mästerverket, den goda staten, skall skapas av mannen, då han på allvar tar kvinnan till sin hjälpare.